

DIALOGINĖS KALBOS MOKYMO METODIKOS NEKALBINĖJE AUKŠTOJOJE MOKYKLOJE PRIORITETAI

Vida Asanavičienė, Nijolė Žegūnienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Saulėtekio al. 11, LT-10233 Vilnius, Lietuva
El. paštas *ukk@vgtu.lt*

Dialoginės kalbos, kuri yra viena svarbiausių kalbinės komunikacijos sudedamųjų dalių, mokymas yra viena aktualiausių užsienio kalbos mokymo metodikos problemų. Neatsitiktinai dialoginės kalbos mokymo problema yra daugelio žymiųjų metodininkų (H. Palmeris, I. Gruzinskaja, B. Cetlin, O. Michailova, K. Giunteris, W. Martonas, R. Lado ir kt.) dėmesio centre. Pastaruoju metu kalbos mokymo metodikos teoretikai ir kalbos praktikai pasiekė nemažų laimėjimų dialoginės kalbos mokymo srityje. Nepaisant to, šioje srityje dar daug spręstinių klausimų. Nusistovėjusi darbo praktika tiek vidurinėje, tiek aukštojoje mokykloje turi nemažą trūkumą. Jie yra susiję su dideliu atsilikimu sprendžiant šį klausimą užsienio kalbų dėstymo metodikoje. Ap-skritai, metodikoje nusistovėjo neteisinga gramatikos mokymo samprata. Daugelis autorių savo darbuose šį klausimą suvokia kaip pratimų komplekso, pagrįsto klausimais ir atsakymais, atlikimą, ir kone vienintelį būdą mokytis dialoginės kalbos. Pastaruoju metu jau pasigirsta minčių, kad toks požiūris į šią problemą yra klaidin-gas. Dabar jau suvokiama, kad problema išmokyti dialoginės kalbos, kaip bendradarbiavimo ir komunikacijos priemonės, yra sudėtinga ir daugialypė. Dialogo metu kalbos replikomis ne tik pasikeičiama informacija, bet ir perteikiami žmogaus intelektualinės veiklos darbo rezultatai: fakto įvertinimas, pasisveikinimas, prašymas, kvieti-mas, pasiūlymas, išreiškiamas dėkingumas ar ko nors atsisakymas, padaromas glaustas pranešimas, reiškiamas nuostaba, įvertinamas faktas, įvardijami nematomi įvykiai arba kylančios problemos, reiškiamas sutikimas su asmeniniu vertinimu, apibendrinami faktai arba mintys, išaiškinami faktai, pateikiamas jų vertinimas ir t. t. Pateikti pavyzdžiai neišsemia visų galimų atvejų, būdingų dialoginei kalbai, tačiau akivaizdžiai parodo, kad klausimai ir atsakymai yra tik viena dialoginio bendravimo pusė. Išmokyti dialogo – reiškia išmokyti studentą keistis įvairiausio pobūdžio replikomis, bet ne vien tik klausimais ir atsakymais. Šiame straipsnyje siekiama išsamiau išnagrinėti anksčiau minėtus dalykus, pateikti ir pagrįsti metodines rekomendacijas dialoginės kal-bos mokymui darbo praktikoje.

Reikšminiai žodžiai: kalbinė veikla, rūšys, dialogo esmės samprata, lingvistiniai psichologiniai dialogo pa-grindai, dialogo replikos, spręstini komunikacijos uždaviniai, parengiamieji-aspektiniai pratimai, komuni-katyvieji pratimai.

doi: 10.3846/coactivity.2010.30

Įvadas

Dialoginė kalba atsiranda dviejų ar keleto partnerių kalbinio bendravimo proceso metu. Šio proceso negalima planuoti ir užprogramuoti

iš anksto, nes kalbinė vieno partnerio elgsena dialogo metu priklauso nuo kito partnerio elgse-nos (replikų pobūdžio). Kadangi kiekvienas iš

dialogo partnerių turi savo tikslą dialoginio bendravimo metu, tai dialogo teksto formavimas priklauso nuo kiekvieno iš partnerių kalbinės strategijos (elgsenos) ir taktikos. Kita dialogo savybė yra ta, kad jis paprastai vyksta betarpiškai bendraujant dialogo partneriams, kurie gerai pažįsta aplinkybes, kuriose vyksta bendravimas, o dažnai – ir vienas kitą.

Dialoge išskirtinos replikos ir tam tikru laipsniu bendravimo situacijos determinuota prasmės vienybė. Bendravimas dialogo forma turi įtaką eleptiškam replikos pobūdžiui. Partnerių kalba nėra iš anksto parengta. Nedideli minties raiškos žodžių trūkumai kompensuojami gestais, mimika, substitucijos pobūdžio leksika, ekstralingvistinė situacija. Dialogo partnerių kontekstas daro poveikį replikų kryptingumui, bendravimo partnerio reakcijai. Išmokyti dialoginės kalbos reiškia išugdyti studentų gebėjimą keistis plataus diapazono replikomis, neapsiribojant klausimais ir atsakymais. Straipsnyje bandoma pasiūlyti metodinių rekomendacijų dialoginės kalbos mokymui kasdieninėje darbo praktikoje. Taip pat pateikiama psichologinė ir lingvistinė dialoginės kalbos analizė, kuri leidžia tinkamai argumentuoti dialogo procesą.

Straipsnio naujovė ir aktualumas yra apibendrintos dialogo psichologinės ir lingvistinės charakteristikos, jo mokymo metodinės rekomendacijos. Tyrimo metodai: metodinio įdirbio šiuo klausimu studijavimas, analizė ir apibendrinimas, eksperimentinis mokymas, pedagoginio proceso stebėjimas.

Tiriamąo darbo analizė

Turint galvoje tai, kad dialogo partnerių pasikeitimas replikomis vyksta intensyviai ir gana greitai, dialogo dalyvių reakcija turi atitikti normalų kalbos tempą. Tai lemia spontanišką verbalinių poelgių pobūdį, kuris įvertinamas kalbos vartojimo mobilumu bei įgūdžių tvirtumu ir pastovumu.

Viena pagrindinių dialoginės kalbos savybių yra kontekstualus ir situatyvus jos pobūdis.

Dialoginė kalba, kaip rašo žymus psichologas S. Rubiņšteinas, apskritai yra situatyvi, todėl jos turinys gali būti suprastas, atsižvelgiant į bendravimo situaciją, kurios metu ji yra generuojama (Rubiņstein 1977). Bendravimo situacija gali būti ekstralingvistinė ir betarpiškai (vizualiai) suvokiama. Tokiu pavyzdžiu gali būti dialogas autobusų stotelėje:

- *Are you getting on?*
- *No, I will take another one.*
- *Excuse me! Let me get on, please!*

Jeigu, bendraujant partneriams, turinys determinuojamas lingvistinio konteksto, galima kalbėti apie kontekstualiąją-situatyvinę kalbą. Tokios kalbos pavyzdžiu galėtų būti toks dialogas:

- *Have you seen the new film?*
- *No, I haven't. Is there anything interesting there?*
- *I would recommend you to see it.*

Kalbinę situaciją būtų galima apibūdinti kaip ekstralingvistinių aplinkybių visumą arba kaip lingvistinį kontekstą, o kartais ir kaip šių abiejų dalykų vienybę, kuri skatina subjektą reaguoti į situaciją pasakymais ir spręsti konkrečias komunikacijos reikmes.

Pagal savo ryšio su realia tikrove pobūdį situacijos gali būti realios arba numatomos (įsivaizduojamos). Jos kuriamos įvardinant aplinkybes arba modeliuojamos pasitelkiant įvairias audiovizualines priemones. Kai kurie metodininkai, apibūdindami kalbinę situaciją, pasitelkia ir socialinį kalbinės situacijos objektą, išskirdami tokias tipines komunikatyvias situacijas: pokalbis tarp pirkėjo ir pardavėjo; tėvo ir sūnaus bendravimas; viršininko ir pavaldinio bendravimas ir t. t.

Kita dialoginės kalbos savybė yra emocinis jos atspalvis. Natūraliame žmonių pokalbyje emocijomis išreiškiami jų išgyvenimai, jausmai. Tai atsispindi replikų struktūroje, jų intonacijos pobūdyje, leksiniuose ir gramatiniuose kalbos aspektuose. Šie jausmai reiškiami nusistebėjimo,

susižavėjimo, pritarimo, nusivylimo, nepasitenkinimo replikomis ir t. t.

Apibūdinant bendrais bruožais, tokie būtų dialoginės kalbos psichologiniai ypatumai, į kuriuos reikia atsižvelgti mokant(is) dialoginės kalbos tiek vidurinėje, tiek ir aukštojoje nekalbinėje mokykloje. Dialoginė kalba, kaip ir bet kuri kita, yra dvipusio pobūdžio. Joje išskiriamas turinio planas ir raiškos planas, kurie gimtojoje kalboje yra neatskiriamai susiję. Mokantis dialoginės užsienio kalbos, šios abi plano pusės nesutampa. Žmogus, norintis dalyvauti dialoge, žino, ką nori pasakyti arba ko paklausti, tačiau nežino, kokiomis užsienio kalbos priemonėmis realizuoti savo kalbinį ketinimą (sumanymą). Todėl kitas klausimas mūsų darbe – *lingvistinė dialoginės kalbos pusė*.

Viena būdingesnių dialoginės kalbos savybių yra replikavimo procesas, t. y. pasikeitimas replikomis, kurios yra susijusios funkcionaliai, savo turiniu ir semantika sudarydamos organinę dialoginę visumą.

Lingvistinėje literatūroje dialogine visuma laikomas replikų, tarpusavyje susijusių sintaksiniu ir semantiniu požiūriu, derinys, kur paprastai antroji replika struktūriškai ir semantiškai priklauso nuo pirmosios ir be jos neegzistuoja. Dialogo grupiniai junginiai gali būti klasifikuojami: 1) pagal replikų kiekį, kurios sudaro tokią dialogo grupę. Jos būna dvinarės, trinarės ir daugianarės; 2) pagal replikų pobūdį: replika-klausimas, replika-atsakymas, konstatuojamo arba neigiamo pobūdžio replika ir t. t.; 3) pagal replikų komunikatyvinę funkciją dialoge: replika-paklausimas, informacijos pasiteiravimas, replika-informacijos pateikimas arba jos gavimo patvirtinimas: replika, patikslinanti informaciją arba pateikianti kontraversinę informaciją.

Pateiksime pagrindinių dialogo grupių pavyzdžius:

Dvinarės dialoginės grupės:

1. Klausimas (pasiteiravimas):

Who is absent today?

Atsakymas (informacijos pateikimas):

Today Peter is absent.

2. Tvirtinimas:

- a) informacijos pateikimas:

Monika is not concentrated.

- b) informacijos patvirtinimas:

Yes, it is true. She is absent-minded today.

- c) abejonė:

I doubt that he can behave so.

- d) išsakytos abejonės neigimas:

Indeed he can do it.

Trinarės dialoginės grupės:

1. Klausimas: *What did you do yesterday?*

2. Atsakymas: *I was at the cinema.*

3. Teigimas: *Peter is the best student.*

4. Teigimas-abejonė: *Is he?*

Unfortunately, he is not always diligent.

Šalia aukščiau pateiktų keleto dialoginių grupių pavyzdžių esama atskirų replikų rūšių, reiškiančių prašymą, kvietimą, pasveikinimą, dėkingumą. Išanalizuokime pateiktą dialogo grupių ypatumus.

1. Klausimų ir atsakymų dialoginė grupė.

Ši dialogo grupė yra bene labiausiai paplitusi kalboje. Šioje dialoginėje vienybėje dominuoja klausimas, t. y. pirmoji replika. Ja reiškiamą pagrindinę informaciją. Atsakomosios replikos gali būti išsamaus arba eliptinio pobūdžio. Paprastose, t. y. neutralioje, kalboje dominuoja eliptinės replikos. Lingvistinėje literatūroje esama nuorodų į atsakomosios replikos eliptiškumą vokiečių kalboje (Соломатов 1987). Pvz., sakinio dalys, kurios neturi komunikatyviosios paskirties, gali būti nenaudojamos. Pvz.:

When will you come? – At 10 o'clock tomorrow.

Sudurtiniame veiksmažodiniame tarinyje galimi šie elipsės atvejai:

- a) nekaitomos tarinio dalies nebuvimas: *Have you read the newspaper? – Yes, I have.*
- b) bendraties tarinyje su modaliniais veiksmažodžiais nebuvimas: *Can you swim well? – Yes, I can.*

2. Tvirtinimas (informacijos pateikimas) – informacijos patvirtinimas arba jos paneigimas.

Tvirtinimas gali reikštis tokiomis formomis: fakto konstatavimas; informavimas apie įvykius, veiksmus; faktų įvertinimas.

Antroji replika (informacijos patvirtinimas) gali būti lakoniška arba labiau eksplikuota, naudojant pagalbinę argumentaciją. Nesutinkant su tvirtinimu, pateikta informacija, antroji replika gali glaustai pateikti neigimą arba kontrargumentus.

Kadangi valandų skaičius užsienio kalbos mokymui nekalbinėje aukštojoje mokykloje yra gana ribotas, išmokyti dialogų apimtis turi būti ribojama racionaliai. Atrenkant dialoginės kalbos objektus, reikia turėti galvoje konkretaus kalbos akto poreikius. Kalbos akto pobūdis determinuoja būtinų jam kalbos dalykų atranką.

Dialogui reikalingus kalbos objektus galima būtų suskirstyti į dvi dalis:

1. Kalbos pavyzdžiai, sudaryti pagal modelius.
2. Standartinės, pastoviosios frazės (Шубин 1963).

Dialogo kalbos pavyzdžiai yra gana plačiai aptarti metodinėje literatūroje – tik, deja, tie, kurie yra susiję su monologine kalba. Dialoginei kalbai būdingi kalbos pavyzdžiai sutampa su monologinės kalbos pavyzdžiais, jeigu dialogo pasakymais siekiama perteikti tam tikrą informaciją. Tam tikslui dažniausiai vartojami paprasti vientisiniai sakiniai.

Dialoginės kalbos specifika išryškėja pirmiausia tada, kai kalbos akto turinys susijęs su informacijos pasiteiravimu arba savo norų reiškimu. Šiuo atveju vartojami įvairūs klausiamųjų arba liepiamojo pobūdžio sakinių tipai.

Standartinių pastoviųjų frazių vartojimas yra viena būdingiausių dialoginės kalbos savybių.

Prie standartinių pastoviųjų frazių priskiriami pasakymai, kuriuose yra neleistinos bet kokios variacijos. Pvz.:

- *Not at all.*
- *How do you do?*
- *Glad to see you.*
- *How old are you?*

Standartinių pastoviųjų frazių vartojimas pirmiausia susijęs su tokiais kalbos aktais kaip pasisveikinimas, dėkingumo išraiška, sveikinimas, patarimas, atsiprašymas ir t. t.

Dialoginės kalbos mokymo procesas yra gana sudėtingas, reikalaujantis nemažai pastangų. Tenka pastebėti, kad kalbos vienetai, skirti vartoti dialogo metu, turi būti išmokstami ne izoliuotai, o kompleksiniu būdu. Pratimai yra skirstytini į parengiamuosius ir komunikatyvius. Parengiantys dialogą pratimai turėtų būti kontekstualaus pobūdžio. Jų paskirtis – išmokyti studentus derinti tarpusavyje replikas, atsižvelgiant į kalbinio bendravimo poreikius. Paplitusi parengiamųjų pratimų forma yra dėstytojo ir studentų pasikeitimas replikomis auditorijoje. Pradžioje pratimai formuluojami taip, kad replikos būtų vienaarūšės.

Pasikeitimas replikomis yra natūralus dalykas, tačiau toli gražu ne vienintelis. Prie dialoginę kalbą parengiančiųjų pratimų taip pat priskirtini ir pratimai, kurių tikslas – išmokyti nedidelių dialogų, taip pat sudaryti klausimus gautiems atsakymams. Geru parengiamojo pratimo pavyzdžiu galėtų būti dialogo rekonstrukcija pagal dėstytojo nurodymus: dialogo dalyvių veiksmo, vietos ir laiko pakeitimas ir t. t. Klausimai, panaudojant iliustracijas, taip pat daro didelę įtaką dialogo mokėjimo ir įgūdžių ugdymo procesui.

Komunikatyvieji dialoginės kalbos pratimai ugdo mokėjimą greitai ir teisingai reaguoti į įvykius atitinkamoje situacijoje, kuri gali keistis, taip pat be klaidų parinkti reikiamas žodines formas. Šie pratimai ugdo tiek įgūdžius, tiek ir gebėjimą palaikyti pokalbį, jį tęsti. Didžiausias sunkumas, atsirandantis atliekant komunikatyvius pratimus, yra gebėjimas sukurti pratybų metu situaciją, kuri skatintų studentus keistis mintimis pasitelkiant dialogą. Todėl, norint pasiekti šį tikslą, naudotini įvairūs mokymo būdai, kuriuos būtų galima suskirstyti taip: žodinis situacijos apibūdinimas, iliustracijų panaudojimas, tekstų inscenizacija, realiosios gyvenimo situacijos panaudojimas.

Remiantis pirmiau minėtais lingvistiniais dialoginės kalbos ypatumais, galima padaryti keletą metodinių išvadų:

Didaktiniais dialoginės kalbos mokėjimais laikytini:

- 1) gebėjimas tinkamai pasiteirauti informacijos (pateikti komunikatyviai motyvuotus, informacijos požiūriu vertingus klausimus);
- 2) komunikatyviai ir situatyviai pagrįstu dialogu atsakyti į klausimus;
- 3) pateikti informaciją, kuri vėliau gali būti panaudota jos svarstymo metu;
- 4) reikšti savo sprendimus konkrečios informacijos atžvilgiu.

Šie mokėjimai gali būti realizuoti, jeigu studentas yra išmokęs dialogo grupių visumą ir jų generavimo mechanizmą, kas leidžia rasti informacinių-komunikatyviųjų uždavinių sprendimus. Laikui bėgant didėja ir dialoginės kalbos mokymosi apimtis, tuo pačiu metu progresyviai kinta ir studento dialoginės kalbos patirtis. Jis gali perduoti didesnę informacijos kiekį, o perdavimo priemonės ir būdai tobulėja dėl turtingesnės kalbinės raiškos. Dialogai tampa sudėtingesni. Sudėtingumas įvertinamas pasakymo apimties dydžiu. Keičiasi ir dialogo sakinių struktūra. Jei pradiniam etape studentai vartoja paprastus vientisinius sakinius, tai aukštesnėje pakopoje tie sakiniai dažnai būna sudėtiniai-sujungiamieji ir sudėtiniai-prijungiamieji. Tačiau, žinoma, tokie sakiniai neturi perkrauti dialogo.

Išvados

1. Dialogo supratimas negali apsiriboti vien klausimais ir atsakymais. Natūralus dialogas yra gerokai sudėtingesnė visuma, apjungianti įvairaus pobūdžio replikas (šalia klausimų ir atsakymų – paskatinimo replikos, prašymai, įvertinimai, sutikimas, nesutikimas ir t. t.).
2. Kalbine medžiaga dialoginėje kalboje gali būti ne tik kalbos pavyzdžiai (vientisiniai, klausiamieji, iniciatyvinio pobūdžio sakiniai), bet ir tipinės standartinės frazės, kurių pobūdis – kintama ir nekintama prasmė bei struktūra.
3. Parengiamieji dialoginės kalbos pratimai privalo užtikrinti kalbos pavyzdžių ir tipinių frazių vartojimą pokalbio partnerių replikose.
4. Komunikatyvieji pratimai ugdo dialoginės kalbos mokėjimus ir įgūdžius greitai ir teisingai reaguoti į kalbinės situacijos pokyčius. Kalbinės situacijos kūrimo priemonėmis gali būti: situacijos nusakymas žodžiu, vaizdinės stimuliacijos panaudojimas, tekstų inscenizacija, natūralių gyvenimo situacijų panaudojimas.
5. Kintant dialoginės kalbos kokybei, kinta ir jos turinys. Pradinėje stadijoje dialoguose aptariami atskiri faktai, vėliau galimas savo požiūrio į tuos faktus išsakymas, dar vėliau dialoge atsiranda argumentavimo elementų, įrodančių faktų, diskusiją inicijuojančių elementų.
6. Dialoginė kalba yra objektyvi priemonė mokantis užsienio kalbos. Ji gali būti naudinga aktyvizuojant (įtvirtinant) mokomuosius kalbos dalykus, kalbos mokėjimus ir įgūdžius.

Literatūra

Rubinstein, S. 1977. *Grundlagen der allgemeinen Psychologie*. Berlin: Verlag Volk und Wissen.

Соломатов, К. 1987. „Проблемы обучения диалогической речи“, *Иностранные языки в школе* 3: 36–47.

Шубин, Е. 1963. *Основные принципы обучения иностранным языкам*. Москва: Просвещение.

PRIORITIES OF DIALOGIC SPEECH TEACHING METHODOLOGY AT HIGHER NON-LINGUISTIC SCHOOL

Vida Asanavičienė, Nijolė Žegūnienė

The article deals with a number of relevant methodological issues. First of all, the author analyses psychological peculiarities of dialogic speech and states that the dialogue is the product of at least two persons. Therefore, in this view, dialogic speech, unlike monologic speech, happens impromptu and is not prepared in advance. Dialogic speech is mainly of situational character. The linguistic nature of dialogic speech, in the author's opinion, lies in the process of exchanging replications, which are coherent in structural and functional character. The author classifies dialogue groups by the number of replications and communicative parameters. The basic goal of dialogic speech teaching is developing the abilities and skills which enable to exchange replications.

The author distinguishes two basic stages of dialogic speech teaching:

1. Training of abilities to exchange replications during communicative exercises.
2. Development of skills by training the capability to perform exercises of creative nature during a group dialogue, conversation or debate.

Keywords: linguistic activity, its types, the understanding of the dialogue essence, linguistic psychological dialogue basics, dialogue replications, soluble communicative tasks, preparatory exercises, communicative exercises.

Įteikta 2010-02-18; priimta 2010-03-24